

FRANYO ZOLTÁN ÉS A JUGOSZLÁV KÖLTÉSNET

LŐRINC PÉTER

Franyó Zoltán, aki hamarosan betölti 80. életévét, ma is telve van életkedvvel, alkotókedvvel — tervekkel, amelyek, tekintve rendkívüli életerejét, munkakedvét és vitalitását, bizonyára nem hiú ábrándok csupán, hiszen csak az 1967. év folyamán is egyszerre három-négy műve fog megjelenni, közöttük a világgöltészet antológiájának újabb, bővített, magyar nyelvű kiadása is Budapesten. A határkövet tehát nem a költő, nem a műfordító helyezi múltja-jelene és jövője közé, azok kívánják megjelölni ezt az esztendőt, akik eddig is, ezután is egyként és változatlanul tisztelik, becsülik és szeretik munkásságát és művét. Mert ő maga nap mint nap folytatja hatalmas életművét — örökifjan, tekintet nélkül a gyűlő évek számára: ő csak évgyűrűit-műveit tartja számon, azok számát sokasítja. És igaza van. Tulajdonképpen a mi feladatunk is csak ez lehet: a művek számontartása — az örömteli, élvezetes lapozgatás bennük.

Hatalmas munkatermében az idegen elvész: annyi ott a tömött könyvállvány (egyikük csak Franyó-műveket hord), az íróasztal, a székeken, padozaton is szétszóródott könyvek és kész vagy megkezdett kézirat és jegyzet vagy kép. De ő maga pontosan tudja, melyik asztal melyik művének anyagát tartja szilárd lapján, s mert egyszerre négy-öt művön is dolgozik állandóan: négy-öt asztalra is van szüksége, s alkotókedve (vagy talán néha a kiadók, szerkesztők sürgetése) szerint ül, hol az egyik, hol a másik asztalhoz: 19 éves „gyerekarcú hadnagy” korától mindmáig.

Mert aktív volt egykoron, akár Miroslav Krleža vagy a vele egy iskolai padban ülő Liviu Rebreanu is: akiket azóta is tisztel, szeret, fordít, interpretál. Mert Franyó beszél románul és szerbhorvát nyelven is, és fordítja Eminescut, Rebreanut — és Raičkovićot, ugyanúgy, mint a keletieket (kínaiakat, arabokat, perzsákat), az ókor klasszikusait, a nyugat nagy költőit (németeket, franciákat, olaszokat, angolokat) vagy a klasszikus és mai oroszokat is. Ismeri mind e nyelveket, s egy időben, bécsi emigrációja idején, éveken át tanulmányozta az egyetemen a keleti nyelveket. Fordítja mindezeket a költőket, és pedig rendszeresen, teljes képet nyújtva egy-egy költőről, egy-egy irányzatról, fejlődési korszakról — egész a mai afrikai költészetig, amelyet néhány évvel ezelőtt mutatott be magyar nyelven. (*Afrikai riadó*, Bukarest, 1962.) Más magyar költőnél, műfordítónál talán nem kellene kihangsúlyozni a szót: „magyar nyelven”, de Franyó Zoltán, ha, mondjuk találomra,

Rilkét magyarul ismerteti olvasói előtt, úgy egykori intim jó barátját, Ady Endrét viszont németül mutatja be a nyugat előtt, pl. *Blut und Gold* című kötetében. De Franyó fordít román nyelvre is, amelyet szintúgy ismer, ért, beszél és használ a mindennapi életben, aradi-temesvári dolgozósobájában, az előadói dobogón, a szerkesztőségi szobákban és művészeti tanácsokban, akár a német, főleg a magyar nyelvet. Fordítási elve maga is megköveteli a nyelvek tökéletes ismeretét, elsajátítását, hiszen nem csupán a szavak értelmét kívánja visszaadni a fordítás nyelvén, de azok ritmusát, zenéjét, hangulati értékét is.

A teljes Franyót persze nem lehet (a vagy hatvan könyvcímet magát sem) egy rövid — fordítások elé írt — bevezetőben bemutatni, de talán fölösleges is ez — magyar közönség előtt. Csak életének néhány markánsabb stációját szeretném itt rögzíteni.

Született ez a „temesvári Kazinczy” 1887. július 30-án a bánáti, to-rontáli Kis Margitán, hogy középiskolai tanulmányai befejezése után a budapesti katonai Ludovika Akadémián folytassa azokat, s már innen, 19 éves korában, 1906-ban munkatársa legyen a későbbi *Holnap*-os és *Nyugat*-os gárdának a *Magyar Szemlében* (1906, Ady, Kosztolányi, Csáth, Juhász), *A Héftben*, a *Budapesti Naplóban*. 1907-ben nevezték ki hadnaggyá, és 1909-ben, még mint tiszt, lesz a *Holnap* tagja, és együtt rendezi Adyval a *Nyugat* Ady-matinéját Temesvárott, a *Holnapét* Aradon. 1910-ben már kilépett az aktív tiszti szolgálatból, és újságíró lett Aradon (*Függetlenség*), Váradon (*Szabadság*). Versei ugyanakkor megjelennek a *Népszavában* és *Világban* is. 1912-ben, amikor Tisza István barikádokra kényszerítette mind a munkásságot (május 23.), mind őt magát is: *Don Quijote de la Geszt* címen támatta a Ház reakciós elnökét (de hasonlít ez a szó az Ady-vers „geszti bolond”-jához). 1912—1913-ban *Új Revü* című folyóiratába többek között Nagy Lajos, Karinthy, Németh Andor írtak. 1914-ben már ki volt szedve a *Modern Könyvtár* számára lírai világantológiája, amikor kitört az első világháború, amelynek harctereiről írt és küldött pacifista levelei *Kárpáti harcokról*, Bécsben pedig *Bruder Feind* címen 3—3 kiadást értek meg. A háborúban többször megsebesült. Utána részt vett a forradalmi katonatanács szervezésében és a Tanácsköztársaságban mint a *Vörös Lobogó* szerkesztője, az író-direktórium tagja, a népbiztosság világirodalmi osztályának vezetője.

Bécsben szintén újságíróskodott, de mint tudjuk, egyúttal filológiai tanulmányokat is folytatott, szerkesztette a *Die Bühne* című színházi lapot, kiadta Baudelaire, Aretino és Rilke verseinek egy-egy kötetét, és tagja volt a *Tűz* gárdájának is. 1924-ben már Aradon szerkesztette a *Geniust*, majd Temesváron az *Esti Lloydot*, igazgatta az ottani színházat, és cikkezett az *Erdélyi Hírlapba* és *Volksblattna*. 1930-ban megindította a *6 Órai Újságot*, amely Rangetzen át kapcsolatban állott az illegális kommunista párttal, és bekapcsolódott a *Háborúellenes Ligába* is. A lapot 1940-ben betiltották. Azóta főleg irodalommal, műfordítással foglalkozik, ma esetleg egy-egy művészeti, színházi tanács tagja is.

A fordított versek száma 4—5000-re tehető. Közöttük olyan hatalmas alkotások is akadnak, mint a *Faust* első részének fordítása. (Tudvalevő, hogy szinte már kézen áll a 2. rész fordítása is. Úgy látszik, még csiszolni kíván rajta, még nem tartja nyomdaképesnek, mert egyelőre hallgat róla.) Legismertebb lírai könyvei az *Évezredek húrjain* 3 kötetű, amelyből egy újabb válogatást eszközölt, azt számtalan újabb

fordítással egészítve ki. Ez a kötet sajtó alatt, korrektúra után van már Pesten, természetesen szintén magyar nyelven és közel 700 oldalon. Az ismertebb kötetek közé tartoznak Ady német és Eminescu magyar és német átültetései is. Mindezek a könyvek tulajdonképpen csupán válogatások, amelyekbe Franyó az általa fordított verseknek talán csupán egyharmadát illesztette bele. Itt helyénvaló lehet a megjegyzés, hogy Franyó az eredeti versek kiválogatását nem egyéniségéhez szabja, hanem ellenkezőleg, maga alakítja át és alkalmazza a fordítandó költőkhöz egyéniségét, maga alakul át a mindenkori költők egyénisége és versének sajátossága, levegője, klímája szerinti, habár, s ezt sem szabad elhallgatni, legközelebb mégis a posztromantikus és impresszionisztikus versek állanak hozzá. Mert Franyó minden versbe, minden költőbe beleéli, bele tudja élni magát, akár a jó színész. Így tudta felölelni az ókoron kezdve vagy 4—5 évezred költészetét, Kínán kezdve, Afrikán, Európán át Amerikáig mind az öt világrész líráját. Hol 60 Puskin-verset tesz közzé, hol 150 Rilket szólaltat meg és köt csokorba, esetleg egy-egy teljes Eminescut, egy-egy görög, afrikai, Verlaine-vagy Rimbaud-antológiát. Az *Évezredek húrjain* első kötete is a keletieket és ókori klasszikusokat, a második a nyugatiakat, a harmadik pedig az oroszokat és egyéb szlávokat meg a románokat gyűjtötte egy táborba. A *Kárhozat virágai* is az ő fordításában láttak napvilágot, akár a román költők, a kínaiak, a görögök vagy Ady német nyelvű antológiája, a *Persischer Divan*, a teljes német Rimbaud és más kötetek is. De fordította Ovidiust és Horatiust, akár Shakespeare és Michelangelo szonettjeit is.

Ma a pesti magyar világlíra, egy német nyelvű bécsi román és egy erdélyi osztrák antológia kiadásán kívül esszészerű emlékezéseit rendezi sajtó alá az új magyar irodalom kialakulásának koráról (1906–1918), annak „harcairól és mindennapjáról”, a korszakról, amely annyi sok irodalmi nagyság mellett őt is elindította — az irodalom nemzetközivé tételének útján.

Itt néhány jugoszláv költőt nyújtunk át az olvasónak Franyó Zoltán magyar fordításában, azzal a megjegyzéssel, hogy a szerb költők egyike-másika Franyó baráti köréhez tartozik, tartozott — már a *Magyar Szemle*, a *Holnap*, a pesti *Croatia* idején is. Ezek között kiváló helyet foglalnak el a *Holnap*-os Toša Manojlović és az egykori *Croatia* szerkesztője — Veljko Petrović is.

VIGASZ

SIMA PANDUROVIĆ

Midón kezünkből minden szerteszéled,
S a boldogság mint dús virág virul ki,
Midón vak éjként száll a múlt
Illúziók fölé a hűvös élet,

Semmit se bánunk, részvét nem gyötör,
Mert minden izzel jóllakottan,
Nekünk az éj: csönd és halál lesz ottan,
És könnytől harmatos gyönyör.

S ha jó a néma, jó halál s ha mint
Nagy árny egy furcsa percben megjelen,
Sebünkre enyhe balzsam-ír leszen.
Minden kimúl, ha végórája int.

VISSZATÉRÉS

IVO ANDRIĆ

Oh anyám, miért oly csendes a házunk?
Sötétség, némaság!
Kérdések, könnyek hullnak a homályban;
Itt véget ért tán elveszett fiad
Bolyongó vándorútja.
Már tárva-nyitva vár a néma
Zord sir-üreg.

Kitágult nagy szemekkel és kinyújtott
Vérző kezekkel tévelyegtem én
Az elsötétült néma házban.
A megbántott szemekben, ím, kihuny
— tűnő világ pár gúnyja, semmisége —
A haldokló nap végső, bús sugára.
A denevér, e furcsa bajtárs
Arcomba csap a szárnyával. Vigyázat!
S falak meg ajtók mellett tapogatva,
Bús, elfeledt helyek felett botolva
A vak sötétet újra megtaláltam.

És holnap, vidáman, —
Ha fénnel, széllal egyetlen sugár
Isten dicsőségére elvonul,
Minden falon elolvassátok újra
— Habár a hajnal kint s félelmet ad —
Én szörnyű hírem vérrel írt betűit,
Mit rég-holt őseim kezével írtam...

NYÁRUTÓ

TODOR MANOJLOVIĆ

Hélios aranykocsiját
Fehér lepel takarja,
Melynek nedves, illatos szegélye
A szürkébb, sápadtabb, sötétebb
Hajnali táj fölött lebeg.
Körvonalak, színek ködösülnek;
Felhők, hegyek,
Tenger, ég,
Minden egybeolvad s elbúvik
Átlátszó pára s finom árnyék
Derengő fátyla alá,
Mit dús ezüstpor

Havaz be halkan.
Hatalmas nyírfák
Fáradtzöld, elaggott,
Porlepte lombja között
Mintha még a nyár
Eltévedt hívása remegne,
Melyet már nem szabadít meg
Két barna fecske vig kacaja;
Két fecskéé, mely villám-illanással
A szőlő, gyanta, repkény illatától
Jóllakott, lágy légben éles,
Vakmerő spirálokat csavar
És hajszás röpködéssel
Izzó tegnapi csókok
Önkívületét keresi, —
Melyet talán
Amott a távolodó vitorla
Szöktet el? —
És hószerű lepkeszárnyakon
Ibolyakék habok felett
Elvitorláz hazai táj felé,
Hol nincsen ős.

T É L

ANTUN BRANKO SIMIĆ

A szerelem kifárasztotta lelkem
Beteg a lelkem
Álmodik
Fel ne ébresszétek
Minden gondolat gonosz

Fekete tó a lélek
Fölötte jeges fehér a nappal
Madár se röppen át a légen
Kék felhő sem úszik

Oh be csúnya fehér
és hegyes ma minden
Éj hullt a háztetőkre
s rájuk tapadva alszik

Dermedjen meg s álmodjék ma minden
Utálatos ma minden mozdulat

C S Ö N D E S É L E T

GUSTAV KRKLEČ

A rétek szenderegnek,
Éj van. Egyre némább.
Hervadt mind a csillag
És immár
Minden fény kihuny.

Most
Egy halk fa szendereg
Pihegve az út szegélyén,
Mint álmodó gyerek.
S egy rózsza illatoz.
Ki tudja, hol?
És most egy kéz a mély
Álomból ébredőn kikel.
Nyugtalanul bolyong a sötétben
S egy lány meleg (keblére lel.
— — — — —
És újra éj.
S a mély csönd.

A rétek szenderegnek.

VIRRADAT

DRAGUTIN TADIJANOVIC

Hajnalcsillag az égre tűzve villog,
Mint karácsonyfán aranydió.

Szemét a hajnalpir kinyitja
És álomittasan hunyorgat; a kényes fruska, ki durcás,
Mert ily korán felverte őt a lárma, —
Hiszen nem aludta ki még magát.

A kis pataknál virágzó almafáink illatoznak;
Marhakolompok szólnak egyre hangosabban.

Egy közel bokorból
Madárscicsergés
Cseng apám fülébe —
De ő nem is hederít rá.

Apám csak szánt, a két lovát „hü-hó”-val ösztökéli,
S nem ötlük most a szemébe,
Hogy a lovak árnyéka messze nyúlik a szántón
S a hátuk szinte füstől
S a rögből pára száll az ég felé,
Mint tömjén drága füstölőkéből.

A SZERELEM

OSKAR DAVIČO

A réten nőttél, húgom, tán a hetyke
friss széllel, virágok közt bujdokolva?
s most arcod olyan, mintha röpké lepke
szárnyának árnya érintette volna.

Ott nőttél, húgom, tenger partja mellett,
ezért szemed most, mint a tenger, árad;
mint két kerek hullám, úgy ring a melled
és játszadozni soha el nem fárad.

Vagy forró érc-erekből jössz te futva,
vagy rézbányából, sötét lávaköböl?
Úgy zeng szavad, mint csodák alagútja,
és könnyed, mint az ár, vívódva tör föl.

Vagy ott nőttél-e színarany homokban,
folyó ölén, hol forrást ringat ágya?
Most két karod nyakam köré fonottan:
két kis forrás, mely szabadságra vágyna.

SÖTÉT HANGOM FELÉ HALLGATÓZOM

STEVAN RAIČKOVIĆ

Megállok: És egy jó szót keresek magamban,
egy egyszerű szót, mely olyan, mint a lélegzeted,
ha alszol,
mely isteni-nagy, és lágyan, gyöngéden hzzád simul,
mely olyan, mint a fűszál zsenge növése, mint
a kő elégedettsége.
Megállok... ezt a szót keresem. És ha megtalálom,
akkor hosszan hallgatózom sötét hangom felé,
melyet lomb fed be,
és felfedezem:
Szavam csak a szélben suhog, ez a szentség,
és ellankad, elhal, és én nem tudom, hová lett.
Talán a szél vitte el, egy szívhez, hogy hatalmas
legyen, mint a szerelem ereje.

EGYSZERŰ SZAVAK

TONE PAVČEK

Sok egyszerű szóra van szükség,
mint
kenyér
szeretet
jószág,
nehogy, mint vakok a sötétben,
a keresztutaknál eltévesszük
a helyes irányt.
És emellett csöndre, nagy csöndre van szükség,
közöttünk és bennünk,
hogy meghalljuk mindenek hangját,
a galambok,
hangyák,
emberek és
szívek

halk, félénk hangját,
melyekben annyi fájdalom van —
jogtiprás és háborúk miatt —
mindabban,
ami nincs,
nem a kenyér
a szeretet
a jóság
és nem a csönd beszéde.

A J Á N L Á S

I Z E T S A R A J L I C

Neked ajánlom
ajkamat, szememet, fogaimat.
Nem a verseket. Minek neked a verseim?
— azért írom őket, mert nem hallgathatok,
Mit érnek neked a verseim?
Hiszen még csókolni sem tudnak.

Elég, hogy ketten vagyunk: te meg én.
Hogy nem vagyunk madarak, sem szentek,
hogy nincsenek szárnyaink — de van kezünk!
Es ami az út végén vár reánk:
nem a halál lesz,
hanem vérünk sóvárgó vágya
tovább buzog és új életre támad.

Kis asszonyom, te,
kicsi asszony vagy; egy halhatatlan
nyár hozott téged a balladámba... Maradj hát
és élj ezzel: „Szeretlek!” — ez túléli
minden komor versem, minden változásom
Maradj közel a szememhez.

Én majd tovább élek. És nemcsak
a sírunk kövében. Mert lehetséges volt,
hogy oly gyöngédek és oly kegyetlenek legyünk:
a gránátok és bombák elől menekülve
minden angyalt lelőttünk magunkban — és mégis
angyalok maradtunk...

Ti későbbiek azonban megkerestek minket
a hajnalpirkadások egyikében, mert
csak a testünk múlik el a néma földben.
De szelíden kerestek minket, nehogy
megsebeztek ajkunkat és széttaposátok a porban
kialudt tekintetünket...

Franyó Zoltán fordításai